

CSERESNYÉSI LÁSZLÓ

Shikoku Gakuin (Japán), laszlo.cseresnyesi@gmail.com

Gondolatok az etnonimákról és a nyelvi neurózisról*

Kontra Miklósnak — baráti öleléssel

0. „Politikai helyesség” (és akiknek nem kell)

Feltehetően minden nyelvben vannak olyan szavak, pl. népnevek, a fajra vagy a bőrszínre utaló megnevezések, foglalkozásnevek, testi vagy szellemi fogyatékosokra utaló kifejezések, amelyeket bizonyos helyzetekben vagy éppenséggel minden helyzetben kerülni szoktunk. Ezeket a kifejezéseket általában azért nem használjuk, mert az általuk megnevezett emberek bántónak és sértőnek vélhetik őket. Nem igaz az angol közmondás, amely szerint a botok és a kövek megsérthetik ugyan az embert, de a szavak nem (*Sticks and stones will break my bones, but names will never hurt me*). Mivel a másik embert feltehetően bántó szavak kerülésének alapelve az egyéni jóérzés szférájából igen gyakran kisodródik az anyanyelvi mozgalmak folyamába, a helyesség őrei a szóválasztást sokszor ott is meg akarják regulálni, ahol az indokolatlan. Ily módon a politikai helyességre való természetes törekvés olykor nyelvi neurózisba csap át. A **nyelvi neurózis** a nyelvi tudatosság betegessé fokozódása: általános kategória, melybe beletartozik (1) a politikai túlkorrektség, (2) a nyelvi cenzúra, azaz a norma intézményesülése nyomán kialakuló stigmatizáció és (3) a nyelv által való kognitív manipuláció (pl. a diktatúrák zsargonja). Ez utóbbi két jelenségről azonban az alábbiakban nem esik szó.

A **politikai helyesség** (political correctness, PC) terminust az 1990-es évek óta használják főként konzervatív értelmiségiek a liberális vagy baloldali személyek *részben* nyelvi jellegű „revizionista” törekvéseivel kapcsolatban. Kétséges az, hogy a *politikai helyesség* kifejezés a kommunista pártzsargonból eredne, vö. az orosz *политическая корректность* (*политкорректность*) szóra vonatkozó internetforrásokat. A *politikai helyesség* fogalma ugyanis nem csupán a nyelvi viselkedést érinti, hanem magában foglalja a társadalmi értékítéleteink felülvizsgálatát, a szemléleti aránytalanságok és elfogultságok felszámolására,

---

* A szövegben említett japán és kínai szavak írásjegyeit a tanulmány végén közlöm, ezek sorszámát a szövegben zárójelben adom meg: <1>, <2>, ... <n>. Hepburn (japán) és pinyin (kínai) átírást alkalmazok. Köszönöm Balázsi József Attilának, Fábri Péternek, Karsai Lászlónak és Kenesei Istvánnak az értékes megjegyzéseiket.

az igazságosabb és objektívebb megközelítésre való törekvést is. A görögben a „politikus” (πολιτικός) magatartás általában jelenti a politészhez, a városállam polgárához méltó viselkedést: ennek éppúgy része a közügyekkel (τα πολιτικά) való foglalkozás, mint a mások integritását tiszteletben tartó, kifinomult, „városias” viselkedés is. A πολιτικός utóbbi jelentése a görög szövegek Perseus adatbázisában található 685 előfordulás között is bőségesen adatolt, vö. <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/vor?lookup=politiko%2Fs&lang=greek&group=bilevel>. A *politikai helyesség* összetett etikai kategória, amely nem merül ki néhány **eufémizmus** használatában, és pl. ha a *mint férfi a férfinak* kifejezéssel nincs minden rendben, akkor ennek oka nem az, hogy a *férfi* „csúnya” szó lenne.

Tudomásom szerint magyar nyelven Schleicher (2001) foglalta elsőként össze a politikai helyesség körüli vitapontokat. Hasznos Cheshire Calhoun „political correctness” címszava egy etikai szakszótárban (Becker & Becker 2001: 1337–40) = <http://www.routledge-ny.com/ethics/entries/politicalcorrectness.pdf>, annál is inkább, mert itt megtalálhatók az alapvető szakirodalmi hivatkozások is. A *politikai helyesség* nyelvészeti tartalmáról sajátos nyelvművelői álláspontot tükröz Balázs Géza megfogalmazása (Balázs 1999: 471):

Azt is hallottam egy kollégámtól, hogy a magyar nyelvművelés előtt a legnagyobb nyelvpolitikai feladat ennek a politikailag korrekt nyelvhasználatnak a kidolgozása és ajánlása lehet. ... Nyilván van e téren is tennivaló, de azért azt meg kell említeni, hogy a politikai korrektség részben spontán módon már jelen volt a magyar nyelvművelésben; másrészt ennek amerikai formája túlhajszolt, és már-már megmosolyogni való formákat ölt. Amerikában az alkoholistát „italproblémákkal küszködőnek”, a biszexuálisokat „szexuális preferencia nélkülieknek” kezdik nevezni; az egyenjogúság szellemében szó volt a férfiak és nők közötti nyelvi különbségek megszüntetéséről, vagyis a nyelvtani nemek kiiktatásáról stb. ... Ez bizony annyira megmosolyogtató, mint Folnesics Lajosnak csaknem kétszáz éve a magyar nyelvben a nyelvtani nemeknek a meghonosítására tett kísérlete. ... Lám Amerikában éppen most tartanak ennek a kísérletnek a megfordításánál. ... az amerikai korrektségi mozgalom (PC) megrekedt, zsákutcába jutott, mert lassan már megnevezési lehetetlenségekhez, kommunikációképtelenséghez vezet. Ezt a zsákutcát nekünk jó lenne elkerülni; mint sok mást, ami kritika nélkül érkezik az amerikai társadalomból.

Kétségtelen, hogy a politikai helyesség mozgalmán belül számos példáját ismerjük a túlkapásoknak, következetlenségeknek és az emberi ostobaság megnyilvánulásainak. Nem véletlen, hogy a politikailag helyes szóhasználat tanácsadó szótáraiban találunk olyan szavakat, amelyeket mintha tréfából listáztak volna a szerkesztők, illetve a PC-paródiának szánt publikációk tele vannak olyan címszavakkal, amelyek ma már teljesen elfogadottak az amerikai angolban, vö. Rees (1993), Lutz (1989, 1996), Beard & Cerf (1992).

Nem hiszem viszont, hogy a mindkét nem létezését figyelembe vevő (ún. inkluzív) nyelvhasználatra való törekvés a nyelvtani nemek kiiktatására tett kísérlet lenne, illetve hogy a sértő szavak felcserélése másokkal (pl. *alkoholista* > *italproblémával küszködő*) kommunikációs zavarokhoz vezetne. Balázs Géza „amerikázó” retorikája pedig azt a svájcisapkát juttatja eszembe, amelyet 1958-ban kaptam az apámtól (bár azon nem volt nemzeti színű pántlika). Azt nyilván senki sem vitatja, hogy a politikai helyesség jegyében javasolt alternatív megnevezések egy része nem bizonyul életképesnek, más része viszont igen. Ezzel rokon jelenség az, hogy a *Debreceni Grammatika* (1795) még kipellengérezte az olyan, „a magyar nyelv regulái ellen csinált” szavakat, mint *előzmény, felület, folyadék, gömb, használ, látszat, személyesen, szótár, természetes, tökéletesít*. Az idő azonban úgy szállott el a *Debreceni Grammatika* nyelvi ízlése fölött, amiként Kassák Lajos fölött a nikkal számovár.

A politikai helyesség magától értetődő dolog. Ezért szükségtelen is például elmagyarázni a magyar, illetve a japán nyelv beszélőinek, hogy a *primitív népek*, illetve a *dojin* <1> ‘primitív népek’ (tkp. „földemberek”) kifejezések miért problematikusak. Az alternatívák is közismertek: magyarul *természeti népek, bennszülöttek, őslakosok* stb., japánul pedig *genjūmin* <2> vagy *senjūmin* <3>. Más példa: sértő kifejezés az *elmaradott/fejletlen ország*, illetve japán megfelelője a *kōshinkoku* <4> vagy *mikaihatsukoku* <5> ‘elmaradott, fejletlen ország’, hiszen a beszélő ezzel önmagát egy *senshinkoku* <6>, azaz ‘fejlett ország’ polgáraként határozza meg, és ebből a perspektívából néz le másokat. Helyettesítheti ezeket a *fejlődő ország*, illetve a *hattentōjōkoku* <7> vagy a *kaihatsutōjōkoku* <8>. Az említettnek pontosan megfelelő példákat számos nyelvből lehetne idézni: egyetemes jelenséggel van dolgunk. A dolgok természetes rendje az, hogy az emberek észlelik a problémákat és alternatív kifejezésekkel próbálják kiküszöbölni a robbanásveszélyes szavakat.

Sokak szerint persze a politikai helyességre való törekvés pusztán pótcselekvés, hiszen például a nők diszkriminációját a közgondolkodás radikális átalakításával

lehetne megszüntetni, nem pedig azzal, hogy bizonyos szavak helyett másokat használunk. Nem tudjuk, hogy a nyelv szavai és fordulatai ténylegesen milyen sérüléseket okoznak, illetve milyen mértékben járulnak hozzá a diszkrimináció újratermelődéséhez, hiszen az ilyesmit aligha lehet objektív módon mérni. A politikai helyesség aktivistái tehát fejet hajtva ismerik el, hogy a szavaknak a társadalmi értékrendre gyakorolt közvetlen hatásását valóban nehéz kimutatni és kvantifikálni, ezért nem tudói, pusztán magánemberi minőségükben bátorognak odafigyelni azoknak a hangjára, akiket a szavak megsértenek vagy diszkriminálnak. A melegek honlapján olvasott levelekből például kiderül, hogy bár a *buzi* megnevezést nem minden magyar homoszexuális érzi sértőnek (<http://www.gay.hu/index.php?name=PNphpBB2&file=viewtopic&p=879>), de vannak olyan melegek, akik számára ez a szó olyan, mint egy ökölcsapás. A mások érzékenységére való odafigyelésnek az egyén értékrendjére való hatása pedig nagyon fontos, mert a politikailag helyes, toleráns, igazságos nyelvre való törekvés tudatossága, egyéni habitussá válása magának a beszélőnek az identitását formálja. Ez csupán az egyéni véleményem: látom, hogy van olyan magyar értelmiségi, aki az *alkoholbetegségben szenvedő* embertársát az *alkoholista* szóval kívánja megjelölni.

Ha a „politikai helyesség” intézményesül, mindig fennáll a veszélye annak, hogy megmerevedik, illetve olyan személyek játékszerévé válik, akik sem „aktivistának”, sem pedig „nyelvésznek” nem nevezhetőek. A helyesség önjelölt bajnokai valóságos nyelvi inkvizítorokká válhatnak, és ha vélt vagy valóságos bűnösökre találnak, akkor az olykor a bűnös állásába is kerülhet. Ez a jelenség nem ismeretlen Amerikában sem, de legjobb példája a szavaknak az a cenzúrája, amelyet a japán televíziós társaságok vezettek be. Ezek a listák már honlapokon is hozzáférhetőek, vö. pl. http://www.marld.jp/allow_to_follow/marld/nhk.html, illetve <http://www.geocities.co.jp/WallStreet/4845/odio/kinku.html>.

A japán nyelv bűnös szavait három kategóriába osztották. Vannak (1) *tiltott szavak*, amelyek semmiképp nem hangozhatnak el az adásban, (2) *kerülendő szavak*, amelyek csak különleges esetben használhatóak a médiában, illetve (3) *jelölt szavak*, amelyek bizonyos összefüggésben másokkal helyettesítendőek. A cenzúralisták összeállításának létjogosultsága eleve megkérdőjelezhető. Világos azonban, hogy itt nem „csak” szemléleti problémáról van szó. Egyrészt: a listázott kifejezések csaknem fele sem a szótárakban, sem pedig a beszélt és írott nyelvi korpuszokban nem adatolt, illetve az általam tesztelt, eltérő nyelvjárási hátterű, korú, nemű és foglalkozású japán beszélők közül senki sem tudta értelmezni őket. Következésképp a listák jelentős részben **fantomszavakból**

állnak. A nyelv inkvizítorai tehát maguk teremtik meg ama bűnösök egy részét, akiket aztán a máglyára küldenek. Rosszindulatú feltevésem szerint a listák összeállítói talán saját pozíciójukat kívánják ezzel erősíteni: *mink olyat tudunk, amit senki más nem tud*. Másrészt: a listák összeállítóinak láthatóan fogalmuk sincs arról, hogy az adott esetben valóban problematikus szavak miként válnak sértő kifejezéssé, vagyis azt a képzetet keltik, mintha a politikai helyességnek nem lenne köze ahhoz, hogy ki, kinek, milyen helyzetben mond valamit.

Az alábbiakban a népnevek, a fajra és bőrszínre utaló megnevezések vizsgálatára szorítkozom. Az első részben bevezetek néhány leíró kategóriát, a másodikban pedig bemutatom az ide vonatkozó kifejezéseket a japán médiacenzúra listájából.

1. Ideológia, terminológia, nyelvi mitológia

Ha egy kifejezés, nyelvtani forma vagy kiejtési változat nem általánosan elterjedt, hanem a nyelvhasználók bizonyos csoportjához köthető, akkor ez a használói csoport „jegyzí”, mintegy megjelöli azt. Ez a jelenség a **rétegnyelvi kontamináció**. Olyan magyar szavak, mint *élettér*, *nemzettudat* vagy *idegenszívűség* kontaminálódnak azáltal, hogy bizonyos csoportok használják őket. A nyelv kommunikatív használata egyben azonosulási aktusok sora (angol: *acts of identity*, vö. Le Page & Tabouret-Keller 1985), a társadalmi vagy politikai azonosulás legmarkánsabb kifejezői pedig éppen a rétegnyelvi **kontaminált kifejezések**. A *magyarságtudat* vagy a *rendes keresztény magyar ember* kifejezések használói egy olyan világgal és értékrenddel azonosulnak, amelytől sokan elhatárolódnak — többek közt a rendes keresztény magyar emberek. Ha valaki például azt állítja, hogy *Álmos Adorján nem magyar érzelmű ember*, a proposíció valójában nem csupán az, hogy Álmos Adorján számára nem fontos a magyarsága. A kifejezés megválasztásával a beszélő kódolja azt is, hogy mi bezzeg nagyon is magyar érzelműek vagyunk, esetleg, hogy Álmos Adorján apja még *Auer* volt. Egy japán példa: a militarista történelmi időszak ideológiáját idézi fel az, aki a *kokutai* <9> ‘nemzetest’ kifejezést használja (így pl. Mori Yoshiro, aki 2000–2001-ben Japán miniszterelnöke volt). A „nemzetest” ideológiája Japánt hosszú időn át szembeállította más ázsiai nemzetekkel, és meglehetősen károkat okozott Japán külső kapcsolataiban, vö. pl. a *Kokutai no Hongi* <10> ‘A nemzetest alapvetése’ c. irányelvgyűjteményt (1937) a nemzeti érzelmű ifjúság számára.

A **verbális agresszió**nak különféle fajtái léteznek. Az élesre töltött szavak egy

része inkább lexikálisan, más része inkább pragmatikailag meghatározott: azaz vannak ab ovo rasszista és etnikai **szitokszók** (angolul: *racial and ethnic slurs*), valamint vannak olyanok, amelyeknek a sértő jellege inkább a szituáció alapján magyarázható — a beszélő vélhető szándékának megfelelően. Magyarul például a *bibsi*, *biboldó*, *ankerközi paraszt*, *nyesett székely* stb. pejoratív jellege lexikálisan adott, a *zsidó* vagy az *izraelita* szavak viszont függő változók, amelyeknek értékét a helyzet dönti el. Egy normális nemzet normális jogrendszerében létezik valamiféle konszenzus arra nézve, hogy miféle szavak sértenek etnikai csoportokat vagy rasszokat, illetve alkalmasak az ellenük való izgatásra, gyűlöletbeszédre. A szitokszók előcenzúrázása, a „bűnös szavak” indexének összeállítása normális nemzetek esetében szükségtelen. Egy remélhetőleg normális nemzet, a magyar beszélői ugyanis tudják, hogy a ‘roma, cigány’ jelentésű *előnéger* ~ *próbanéger* ~ *újmagyar* ~ *nem tegnap barnult le* ~ *van benne pár vonóhúzás* stb. sértő és rasszista kifejezések. Indexekre és szakértői véleményekre nincs szükség — potenciális szakértőink száma ugyanis milliós nagyságrendű.

Van azonban pragmatikai jellegű verbális agresszió, amely nem a szóban, hanem a helyzetben, a beszélői perspektívában és az attitűdben rejlik. Ezt a jelenséget már jóval nehezebb megragadni. Ha például egy szélsőjobboldali párt sajtótermékében azt olvasom, hogy „és erre fel is kívánjuk hívni a tisztelt izraelita honfitársaink figyelmét”, akkor az áleufemizmusként használt *izraelita* szó helyzeti töltése nyilván negatív. Van olyan felfogás, amely szerint például az angolban teljesen kézenfevő és természetes *Jew* ‘zsidó’ szót ún. „negatív konnotációtól mentes” megnevezésekkel kell helyettesíteni (pl. *Israelite*, *Hebrew*). A valóság azonban ennek éppen az ellenkezője! Mivel a magyar *zsidó* vagy az angol *Jew* olyan primér megnevezések, amelyek nem sértők, a helyettesítés azt sugallja, hogy ezek az elsődleges szavak, illetve az általuk jelölt személyek eleve problematikusak. Érdekes tény, hogy a magyar *zsidó*, lengyel *żyd*, cseh *Žid* nem szitokszók, viszont az orosz *жид* az, vö. *еврей*. Az ad hoc jellegű (pl. sznob) **szóhelyettesítés**, illetve az **áleufemizmus** a pusztán névértéken túli, értékelő dimenziót teremt a beszédhelyzetben.

Teljesen felesleges finomkodás a helyesség aktivistái által gyakran ajánlott „megemberesítő” **kipárnázás**, mint *Jewish people*, *jüdische Leute*, *zsidó emberek*, illetve a „származásos” **parafrázis**: *a person of Jewish descent*, *eine Persönlichkeit jüdischer Herkunft*, *zsidó származású személy*, hiszen a *Jews*, *Juden*, *zsidók* szavak nem pejoratívak. Szitokszó viszont az angolban a *Jewess* ‘zsidólány’ és a *Jew boy* ‘zsidógyerek’, illetve a *to jew somebody down*

‘lezsídóz’ — ezek nem fordulnak elő semleges kontextusban, azaz „szótárilag” pejoratívak. Még egyértelműbb ez olyan szitokszók esetében, mint pl. a *yid*, a *sheeny* és a *kike*, illetve a *hebe* és a *heebie*. Ezek éppúgy lexikálisan pejoratívak, mint a viszonylag újkeletű *hymie* (amely talán egy gyakori zsidó családnévből ered: *Hyman* ~ *Chaim*). Más ezzel kapcsolatban Jesse Jackson tiszteletes véleménye, aki az 1984-es demokrata párti elnökjelöltségi kampány során, egy nem a nyilvánosságnak szánt kijelentésében a *hymies* ‘bibsik’ és *Hymietown* ‘Biboldgrád’ (azaz ‘New York’) kifejezéseket használta. Jackson tiszteletes ún. bocsánatkérése keretében azt fejtegette, hogy a telefonkönyv „tele van Hymanokkal”, tehát a *hymies* és *Hymietown* nem tekinthetők vallási vagy politikai értelemben sértő kifejezéseknek a beszélt nyelvben: “*when you look at the number of Hymans and Hymies in the telephone book, it’s clear that’s not an offensive statement with religious or political overtones in our vernacular*” (*Newsweek* 1984. 4.1., 35). A tiszteletes tehát úgy tett, mintha a *hymie* kifejezésben rejlő verbális agresszió nem lexikális jellegű, hanem a beszédhelyzet által kondicionált valami lenne. Legtöbbször a kettő közötti határvonal markánsan meghúzható. A kontextus alapján pedig általában világos, hogy egy többjelentésű szót milyen értelemben használnak — ki mondja kinek stb. Gondoljunk például a német szlengben használatos *Mauschel* (< *Mausche* ‘Mózes’) szóra, amely a zsidók megnevezése (vö. még *Itzig* vagy *Chaim*). A *mauscheln* ige denotációja változó ‘jiddisül beszél, jiddises akcentussal beszél németül’ (már Heinénél is előfordul ebben az értelemben), de ‘zsidósan viselkedik’ (?) és ‘csal, kihasznál’ jelentése is van (Althaus 2002). Mindig világos, hogy melyikről van szó.

Mindazonáltal a verbális agresszió azonosítása és minősítése általában nem könnyű feladat. Angolul a *Nigger* és *Negro* szavakat legalább az 1930-as évek közepe óta tartják diszkriminatívnak, bár a fekete bőrű amerikaiak nagy része számára a csoporton belüli diskurzusban csak ezek a megnevezések léteznek, illetve ezeket a megnevezéseket használják a polgárjogi aktivisták is — minden kontextusban. Mulatságos lenne, ha Martin Luther King (1929–1968) vagy Malcolm X (1925–1965) beszédeit akarná valaki politikai helyesség szempontjából kigyomlálgatni, azaz kihúzni belőlük többek közt a *the American Negro* kifejezést. Nekünk „fehéreknek” általában azt tanácsolják, hogy használjuk az *African-American* szóösszetételt és kerüljük a fenti szavakat, sőt még a *Black* ‘fekete’ megnevezést is. Ez azért furcsa, mert az afrikai-amerikai közösség egy része gyűlöli a szerintük fehér paternalizmussal megterhelt *African-American* kifejezést, vö. Smitherman ([1994] 2000: 70) és Hacker (1992) *black American* terminusát. A rasszista szitokszók egy részét (pl. *blacky*,

coon) egyébként maguk a fekete bőrűek is használják néha — ironikus tréfaként. Van miből válogatni — íme egy csokornyai ‘néger’ jelentésű amerikai szitokszó: *alligator bait, ape, baboon, blackbean, blackbird, blackhead, boogie (buggie), brownskin, buffalo, burrhead, charcoal, chocolate, coon, cotton picker, crow, cuddy, cuffey/cuffee, dark meat, darky, dinge, dingy, dink, dusky, ebony, eight-ball, fuzzy-wuzzy, groid, hod, inkface, jazzbo, jig, jigaboo, jit, jungle bunny, kink, kinkyhead, licorice stick, moke, monkey, mose(lla), musk, muskrat, possum quashie, sambo, shade, shiftless, smoke scuttle, seal, shade, shine, shot, skunk, smoke, spade, spaginzy, squasho, sunburned Irishman, sunshine, thicklips, woolly head, zig/zigaboo.*

Örvendetes, hogy Magyarországon is megszületett az igény arra, hogy a másik embert bántó és sértő kifejezések használata ellen globális hadjáratot indítsunk. A „globalitás” azonban nem jelenti azt, hogy honosítani lehetne például az amerikai angol normákat, azaz holnap reggeltől *néger* helyett kizárólag „afrikai amerikaiak”-ról kellene beszélnünk. A magam számára felállított norma szerint a *feka* és a *niga* ‘néger’ szitokszók, de egyaránt elfogadható a *néger* és a *fekete bőrű* (bár amennyiben az amerikai négerekről van szó, akkor inkább az *afroamerikai* kifejezést használom). A magyarban éppenséggel létezik a *néger* lexikális értelemben becsmérő használata: ‘olyan szerző aki más neve alatt ír’, pl. *Ő csak a szerkesztő volt, a címszavakat a négereivel íratta*, de egyébként magyarul semmi baj a *néger* szóval. Persze a németben is a *der Nigger* után már a *der Neger* is a tilalomlistára került, sőt legújabban már a *der Schwarze* helyett is az obskurus értelmű *der Farbige* (tkp. „színes”) az ajánlott használat. Az érzékenység ilyesféle „importja”, honosítása olyan gyakori a nyelvek között, hogy nevet is kellene neki adnunk, legyen ez a név a **stigmakölcsönzés**.

Miről is van szó? Kontra Miklósnak 1999-ben Szegeden Peter Trudgillal készített interjújában például felvetődött a kérdés, hogy a *lapp* megnevezés, amely pejoratív a norvégban, minden további nélkül használható-e az angolban (http://www.arts.u-szeged.hu/elteal/staff_mikloskontra_2000f.html), vagy jobb lenne angolul is a *Sámi/Saami* szót használni, és a kézenfekvő elsődleges angol megnevezést az érthetőség kedvéért zárójelben hozzáfűzni: *Sámi (i.e. Lapp)*? Azt hiszem, hogy bár a magyarban a *lapp* elnevezésnek még kevésbé van gúnyos vagy leértékelő felhangja, mint az angolban, a szó helyettesítése indokolt. Ennek egyetlen oka az, hogy a néhány tízezernyi számot képviselő szervezetek dokumentumai alapján világos, hogy a *lapp* etnonima számukra bármilyen nyelven sértő. Az érv itt tehát nem az, hogy a népcsoport önmegnevezéséről van-e szó vagy sem, nem is az, hogy a szó etimológiailag mit jelentett. A *lapp*

népnév egyébként úgy született, hogy valamikor a 12. században a svédék lefordították a számik régi belső elnevezését, a *vuowjoš* etnonimát (< *vuowje* ‘betoldás [a ruhán, amely mágikus védelmet ad]’), és később ez az etnonima a svédben, a norvégban és a finnben pejorálódott, míg a lappok már Tacitusnál is előforduló germán eredetű megnevezésének (*fenni* ‘vándorlók’) terjedelme egyre inkább a finnekre szűkült.

A pejoratív jelleg egyetlen mércéje az érintett csoport tagjai által érzékelt (vélt) **negatív attitűd**. Mivel az érintettek nyilván nem érzékelik az „etimológiai” sértést, ezért fel sem merül, hogy az idegen népek gyakran kevésbé megtisztelő — ‘barbárok’, ‘dadogók’ stb. jelentésű — neveit „szép etimológiájú” nevekre cseréljük. Például az orosz *немецкии*, azaz a magyar *német* népnév eredeti pejoratív jellegét legfeljebb a szótörténet kutatója ismeri. Még egy példa a fiktív stigmatizációra: Néhány éve etimológiai spekulációk alapján grandiózus nyelvjobbító mozgalom indult az eszkimók megvédésére. Az eszkimók persze erről mit sem tudtak, bár némelyikük nyilván ismerte az európai nyelvekben használatos, összefoglaló elnevezést: angol *Eskimo*, orosz *эскимос*, francia *esquimau* stb. Az „eszkimó” népek mindegyike a saját etnikus nevét használja: *inuit*, *inupiaq*, *yupik* stb. Az *eszkimó* tehát kizárólag az európai nyelvekben használt, összefoglaló terminus, amely egyben összehasonlító nyelvészeti kategória is, vö. Campbell (1997: 108) és Mithun (1999: 400). Az eszkimók állítólagos „politikailag helyes” neve, azaz az *inuit* ‘emberek’ valójában az eszkimók legnagyobb etnikai csoportjának az önelnevezése, amely kirekeszti az összes többi eszkimó csoportot, pl. a yupik eszkimókat. Az *eszkimó* szó sértő algonkin etimológiáját (‘nyershúsevő’) a mai szakemberek kétségbe vonják (Goddard 1984: 6, Campbell 1997: 394) és más értelmezéseket javasolnak: ‘idegen földről való’ vagy ‘hótalpas vadász’. A japán médiacenzúra szerint viszont az *eskimō* az *inuitto* névvel helyettesítendő, mert az előbbi „nyers húst evő ember” jelentésű. A politikai helyesség bajnokai itt egy népcsoport vélt érzékenységét próbálják megvédeni egy tévesnek bizonyult etimológia alapján.

Fontos azonban belátnunk, hogy bizonyos elnevezések nyugállományba küldése szükségszerű. Fentebb már hivatkozott írásában Balázs Géza ritka rendet vág a magyar nyelv bizonyos etnonimái között is (1999: 472):

Az [? Cs.L.] óvatosságából, politikai túlérzékenységből, mai szóval azt mondanám: korrektségből megváltoztatták a szomszédos népek negatív felhangú megjelölését: *oláh* helyett *román*, *tót* helyett *szlovák*, *sváb* helyett *német*.

A 'sváb' pejoratív használatai már a németből kimutathatóak (Zolnai 1963: 207, *Schwabenstreich* 'ostobaság', *Küchenschwabe* 'csótány, svábbogár'). A magyarban a *sváb* a magyarországi németek tipikusan lenéző vagy sértő megnevezése, és soha nem volt használatos a német vagy az osztrák nép/nemzet általános megnevezéseként. A TESz az 1575-ös 'német személy' jelentés elé nem véletlenül tesz kérdőjelet. Heltai Gáspár *Chronica az magyaroknak dolgairól* szövegében (2a) ugyanis csupán ez áll: „*Olly nagy vala [...] Mátyás Király birodalma, Hogy egy felől tudnia illic Dél felől, határa vala az Olasz tenger [...]: Napnyugot felé kedig az Suabocnak országa*”. Metaforikus pars pro toto kiterjesztés persze lehetséges (*sváb* > *német*), de ez nyilvánvalóan nem ugyanaz az eset, mint amikor egy nyelvben (pl. a perzsában és a héberben) valamely etnikum egy részének (pl. az iónoknak) a neve az egész etnikum kizárólagos megnevezéseként ('görög' jelentésben) általánosul, vö. még a francia *allemand* etnonimát (az *alemann* egy germán törzs neve). A „svábozással” más baj is van: A magyarországi németek főként bajor, frank, illetve kevert nyelvjárásokat beszélnek, azaz a hazai német dialektusoknak csak egy része sváb (Manherz 1998: 7). Más kérdés, hogy sok magyarországi német „sváb”-ként azonosítja önmagát. A *sváb* szó felcserélése a *magyarországi német* kifejezéssel nem óvatossággal és politikai túlérzékenységgel magyarázható. Ez nem Trianon, csak a józan ész kíméletlen diktátuma.

A *tót* és a *szlovák* elnevezésekkel kapcsolatban pedig Melich (1929: 321) így ír:

A felületes szemlélő azt mondhatná, hogy a *szlovák* nevet a háború szerencsétlen kimenetele varrta a nyakunkba, pedig a háború folytán előállott helyzet csupán siettetni a *tót* név halálát és a *szlovák* felvirulását. Mert magyar szövegekben a szlovák népnévvel már a XIX. század közepén találkozunk.

A *szlovák* népnévre valójában 1828 óta vannak magyar adatok (Kiss 1964a). Mindazonáltal a *Magyarosan* c. nyelvvédő folyóiratban Szalay Sándor (2: 21–22), Zlinszky Aladár (2: 59–62), majd Polner Ödön (8: 16–17) tört lándzsát a *tót* név használata mellett, mivel mindhárman teljesíthetetlennek tartották azt a szlovák kérést, hogy Csehszlovákia szlovák állampolgárait magyar diskurzusban is a saját belső elnevezésükkel illessék. A kifogások között szerepelt az egyes nyelvek elnevezéseinek a szuverén volta (miért is lenne baj, hogy a németek neve különbözik a nyelvekben, pl. *allemand*, *tedesco*, *немец*?), illetve az, hogy a *tót* népnév nem is annyira pejoratív, és egyébként is „*a nemzetek általában nem szoktak valami nagy szeretettel nyilatkozni egymásról*” (Zlinszky 62). Zlinszky

szerint a *szlovák* használata a *tót* megnevezés helyett (illetve a *román* használata az *oláh* helyett) az utódállamoknak való hízelkedés. A *Tót atyafiak* pompás elbeszéléseiben (1881) Mikszáth Kálmán szeretettel — és persze némi atyai fensőséggel — szól a tótokról: „*az egész tót faj hidegebb, szenvedélytelenebb, érzéketlenebb, mint a magyarság*”, *nincs bennük „rebellis hajlam”, „a tót nép ezredéves, soha nem változó divatja”* stb. A 20. századi magyar szövegekben azonban a *tót* etnonima pejoratív konnotációja már jól kimutatható (amennyiben akadna valaki, aki ezt vitatná), ezért a *szlovák* névvel való helyettesítését — Balázs Gézával ellentétben — én nem tartom óvatoskodásnak és túlérzékenységnek, sokkal inkább józanságnak és minimális érzékenységnek. Ez annak ellenére igaz, hogy a magyarországi szlovákok magyar diskurzusban „tótok”-nak nevezik magukat, bár szlovák nyelvű diskurzusban a *Slováci* (és nem a *Tóti*) járja.

Az *oláh* név helyettesítése a *román* szóval Bärnuțiu 1848. május 14-i beszéde nyomán merült föl. Magyarország és Erdély uniójától sok román politikus nemzete integritását és autonómiáját féltette. Nem volt véletlen a határőrvidéki „oláh ezred” (Wesselényi által melegen támogatott) kérése, hogy őket „román ezred”-nek nevezzék és nemzetük is „*római utódok gyanánt ismertessék el*”. Azaz: *román*nak lenni új politikai identitást jelentett. A *román* szó használatának a magyarság szemszögéből is szimbolikus jelentősége volt: egy fontos kompromisszum elfogadását jelentette. Az *oláh* etnonima ekkor még nem volt pejoratív. Tíz évvel a szabadságharc után létrejött a Havasalföld és Moldva Egyesült Fejedelemség, amelynek nevét 1861 decemberében (hivatalosan valamivel később) *Romániára* változtatták. A *román* szó használata a kiegyezés utáni magyar szövegekben is adatolt — tipikusan a román nemzeti gondolathoz való pozitív viszonyulást jelezte, bár az *oláh* etnonima még ekkor sem volt pejoratív. A helyzet 1875 táján kezdett változni, de még sokáig teljesen természetes, semleges kifejezés maradt az *oláh nyelv, oláh nyelvtan* stb. Ady írja 1908-ban: „*Hiszen magyar, oláh, szláv bánat/ Mindigre egy bánat marad*” (Magyar jakobinus dala). Trianon után persze már politikai állásfoglalást jelent „románok” helyett „oláhokról” beszélni, azaz — mint Balázs Géza (i.h.) rámutat — az *oláh* egyértelműen „negatív felhangú megjelölés” lett. A pejoratív etnonimák megváltoztatását én nem nevezném sem „óvatoskodásnak”, sem „politikai túlérzékenységnek”. Ilyenre is van példa. Egyetemista koromban hallottam a budai Sípos étterem egykori pincérének a történetét, akinek a politikai ébersége következtében néhány hétig szerepelt a halászkert étlapján egy addig ismeretlen étel — *szerbponty · Karpfen auf serbische Art*. Ezen apró nyelvi forradalom azonban hamar a hamvába halt: a jugoszláv és a magyar

testvérpártok viszonya újra megromlott, és egy már-már elfeledett név jelent meg az étlapon — *rácpony*.

Mint már utaltam rá, a szavak pejoratív jellege a szóhoz kívülről tapadó valami, amely mindig a nyelvallapotban érhető tetten — az etimológiának ehhez semmi köze. Az *oláh* szó etimológiája szerteágazó. Forrása a germán **walχaz* ‘idegen’ szó, amely az ószlávban *vlachъ* formában fordult elő és eleinte általában vonatkozott az újlatin nyelvekre és etnikumokra (és talán korábban a keltákra). A szó egyik utóda a németben a *welsch*, amely főként ‘francia’ jelentésben használatos (pl. *Welschschweiz* ‘francia Svájc’), de főként Ausztriában előfordul az olaszok pejoratív megnevezéseként is, illetve a *welsche Sitten und Gebräuche* kifejezésben ‘léha erkölcsök és szokások’ a jelentése. A ‘walesi’ jelentésű német szó *Waliser*, *walisisch* is ide tartozik, akárcsak az angol *Welsh* (óangol *welisc*, *wylisc*, *wielisc* ‘idegen, kelta’, főnévként: *wealh/walh*, tsz. *wealas*), illetve óészaki *valir* ‘kelta, francia’, középkori latin *wallôn(em)* ‘vallon’ stb. A *tót* etimonja az indoeurópai **t^heut^h*- ‘nép, törzs’ jelentésű (ue.: litván *tautà*, lett *tàuta*, gót *þiuda*, óizlandi *þjóð*, óangol *þēod*, ószász *thiod(a)*, ófelnémet *diot* → *diutisc* ‘a néphez tartozó’, vö. *deutsch*, *Dutch*, *teutones*).

Van olyan felfogás, miszerint egy-egy etnikum belső elnevezése, az **endonimája** eleve helyesebb és jobb, mint a külső elnevezései, azaz az **exonimái**. Előfordul néha, hogy egy külföldi angolul, franciául vagy japánul a magyarok szokásos megnevezése (*Hungarians*, *les Hongrois*, *hangarījin*) helyett az endonimánkat használja. Ha az angol vagy francia beszélő a *Magyars*, illetve a japán a *majārujin* használatával az irántunk való megbecsülését akarja kifejezni, megtisztelőnek kell tartanunk ezt. Azonban — mint erre jyväs kyläi kollégám, Petteri Laihonen felhívta a figyelmemet — a *Magyars* endonima lehet pejoratív is, illetve utalhat ‘a határokon túli magyarság’-ra, vö. 16. *Explanatory Memorandum to Resolution 1335* by Erik Jürgens (2003, p. 574), az interneten is: http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/coe21/publish/no4_ses/documents550_587.pdf. Nem hinném egyébként, hogy bárki elvárná az endonimánk használatát idegen nyelvű diskurzusokban. Az is különös lenne, ha a „mindig az önelnevezés a helyes” ideológiának megfelelően holnap reggeltől kizárólag „szkipetárok”-nak vagy „orbonászok”-nak nevezném az albánokat. Az *albanoi* név legalább 1800 éves (már Ptolemaiosznál előfordul). Az albán nyelvben a *shqiptarë* a modern endonima, az *arbëresh* önelnevezés pedig a 15. századig teljesen általános volt, bár ma csak az olasz- vagy görögországi albánokra használják (vö. Kiss 1964b). Lehet az **önelnevezés joga** mellett és ellen érvelni, de a lényeg mindenképp az, hogy az etnonimák nem önmagukban „szépek” vagy „csúnyák”, hanem

különbéle közegekben, különbéle emberek, különbéle felhangokkal használják őket. Egy példa: amellet, hogy sok magyarországi cigány számára a *roma* elnevezés a természetes (és magyar diskurzusban is ezt kívánja hallani), míg a *cigány* sértő, bizonyos közösségek viszont — mint erre Kontra Miklós felhívta a figyelmemet — nem fogadják el a *roma* megnevezést, ehhez vö. Szalai (1999: 298). Bár én továbbra is a *roma* megnevezést használom (ami az etnikum régebbi történetének ismeretében védhető eljárás), az írásaimban mindig jelzem, hogy ennek az etnonimának a használata problematikus. A *cigány* szónak és származékainak pejoratív használatához a magyarban az alapvető forrás Balázsi (2001), nyelvünk persze nem szűkölködik a más etnikumokat lenéző kifejezésekben sem, pl. *csehül áll a szénája; nekiment, mint tót az anyjának* stb.

Szót kell ejteni a „mindig az önelnevezés a helyes” mítosz ellenmítoszaról is, miszerint „az önelnevezések etnocentrikusak”. Mit is jelent az **etnocentrizmus**? William G. Sumner (1840–1910), a szó megalkotója szerint az a szemlélet, amely szerint egy csoport a maga értékrendszerét objektív és központi jelentőségű tényként kezeli, másokat pedig az ettől való eltérés mértéke szerint minősít („*scaled and rated with reference to it*”, Sumner 1906: 12–13). Mi magyarok gyűlöljük az etnocentrizmust. Mivel tudjuk, hogy a világ centruma Pusztavacs, ezért csak kacagunk, ha egy iraki arab azt állítja, hogy Bagdad lenne az univerzum közepe, illetve, ha azt olvassuk a Midrásban, hogy a hívő zsidó számára Jeruzsálem a „föld köldöke” (*tabur ha-arets*). A kínai ember számára a világ közepén a „Középső Birodalom” terül el, azaz *Zhōngguó* <11> ‘Kína’. Talán ezernél is több olyan etnikum él a világon, amelynek önelnevezése egyszerűen ‘ember’ jelentésű. Több uráli nép neve is ilyen — *mari, nyenyec, szölkup* stb. A törzsfajlódás alacsonyabb fokára taszítatik-e a többi nép azáltal, hogy egy etnikum az ‘ember’ kategóriáját önmagára lefoglalja? Szó sincs ilyesmiről. Egyrészt: a saját etnikum emberiként való kategorizációja sokszor pusztán etimológiai tény, amelyről nem is tudnak a nyelv normális[†] beszélői, pl. a magyar beszélők általában nem tudják, hogy a *magyar* etnonima jelentése ‘ember’ lehetett. Másrészt: az általam ismert minden olyan esetben, amikor az etnonima ‘ember’ jelentése nem homályosult el, két elkülönült absztrakciós szintről van szó, akárcsak a magyar *főz* ige esetében, ahol a ‘lében forralva ételt készít’ (*főz₁*) jelentés mint fajfogalom voltaképp a ‘hő segítségével ételt készít’ (*főz₂*) nemfogalom par excellence esete (vö. *Géza tojást főz₁* versus *Géza jól főz₂*). Ez a két jelentés éppúgy nem zavarja egymást, akárcsak az ‘ember’ jelentésű etnonimák esetében. Például a Japán északi részén élő ainuk nyelvében

---

[†] Kontra Miklóstól tanultam meg, hogy bármely beszélő normálisnak tekinthető, amennyiben igazolni tudja, hogy nem rendelkezik egyetemi doktorátussal, kandidátusi vagy akadémiai doktori fokozattal a nyelvtudomány terén.

az *aynu* szó olyan endonima, amely ‘ember’ jelentésben is használatos, pl. *aynu tumahuhu* ‘az emberi test’ vagy *Kamuy aynu rayke* ‘A medve embert öl’. Ugyanakkor az *aynu moširi* ‘(ősi) ainu föld’ és az *aynu kotan* ‘ainu falu’ esetében a szónak nincs ‘ember’ jelentése. Ha valamiért fontos az, hogy nem ainu emberről van szó, akkor az *utar* ‘ember, társ, szomszéd’ szó használható, pl. *šisam* (~ *šamo*) *utar* ‘japán ember’. Az ‘ember’ jelentésű endonimák létezésének aligha van köze etnocentrizmushoz.

2. Néhány jó szó a japán médiacenzúráról

Kezdjük a legáltalánosabb terminusokkal: A beszélt japán nyelvben a ‘külföldi’ szokásos rövid megnevezése *gaijin* <12>, azaz „kül-ember, külcsi”. Ez a szó valóban kevésbé tisztelettudó, mint teljes formája a *gaikokujin* <12> „külföldbeli ember”. Belátható, hogy a „külcsi” és a „külföldbeli ember” nem eleve sértő, illetve eleve helyes — az utóbbi szó nyilván formális és választékos, az előbbi meg nem az. Nem igaz, hogy a *gaijin* alak csak „fehér” emberekre vonatkozna, azaz a *hakujin* <14> vagy *ōbeijin* <15> szinonimája lenne (bár nyilván ezek a „külföldi” prototipikus esetei). A médiacenzúra által pejoratívnak minősített *ai no ko* <16> „köztes fajú” vagy *hāfu* <17> „félvér” kifejezések is egyszerűen informális, társalgási nyelvi elemek, de ezeket a televíziós adásokban a veretes *konketsuji* <18> ‘kevert vérű gyermek’ kifejezéssel kell helyettesíteni, amelynek úgymond nincs sértő konnotációja.

Megjegyzendő, hogy sok ázsiai nyelvben él egy ‘fehér ember, európai, amerikai’ jelentésű vándorszó, amelynek a konnotációja attól függ, hogy milyen mértékű idegengyűlöletet feltételezhetünk a beszélőről. A hindi forma *farangi*, a marathi *phiringi*, a tamil *farengi*, *farangi*, a malayalam *farangi* vagy *firangi* (és *paranki* ‘portugál’), thai *faràng* (‘francia’ jelentésben is: *faràngsèet*), khmer *barang* stb. A 16. századi kínai forrásokban a *fó-láng-ji* <19> szó a portugálokra és a spanyolokra utal. A szó forrása a *frank* népnév, amely 12. századtól a mediterrán világban ‘nyugat-európai’ értelemben volt használatos, vö. görög *φράγκος*, *φράγκικος* ‘nyugat-európai, katolikus’, *Φραγκιά* ‘Nyugat-Európa’, arab *firanja* ‘Európa’ és *faranji*, *ifranji* ‘európaiak’ (egyiptomi arab *farangi* és *afrangui* ‘nyugat-európai’). A *farangi/faranji* szó terjedt Etiópiába, Szomáliába, Iránba és tovább Kelet-Ázsia irányába (etióp és szomáli *ferenji* ‘külföldi, európai’, perzsa *afrang*, *faranj*, *ferang*), vö. Thion (1993), Harris (1986) és Laufer (1919). A sztenderd kínai nyelvben is létezik egy régi terminus, amelyet „külföldi ördög”-nek szoktak fordítani: *yángguīzi* <20> vagy *fān’guī* <21>, a kantoni kínaiban pedig él a hasonló jelentésű, pejoratív *fàngwáilóu* <22> vagy

gwáilóu <23> ‘ördögfickó’, amelyet azonban ma már az anya is használhat a rosszalkodó gyerekére vonatkoztatva (a választékos kantoni kifejezések: *ngoigwokyəhn* <24> ‘külföldi’ és *sàiyàhn* <25> ‘nyugati’). Bár a *gwáilóu* szót kerülni szokás a külföldiek jelenlétében, a pejoratív konnotáció valójában az adott beszédhelyzettől függ, vö. Kwok & Chan (1984). A japán médiacenzúra listáján — homályos okból — előkelő helyen szerepel a „fehér ember” két 20. század előtti japán megnevezése, a *ketō* <26> és a *kōmōjin* <27>. Bár ezek a kifejezések néhány, az átlagosnál jóval műveltebb japán értelmiségi számára talán érthetőek, a japán emberek zöme számára olyanok, mint a kövületekben megmaradt ősovarok. Az első európaiak egyébként dél felől érkeztek Japánba, így „déli barbároknak” (*nanbanjin* <28>) hívták őket — ezt azonban már tényleg sok lett volna „indexre tenni”.

Folytassuk az egyes nemzetek állítólagos japán gúnyneveivel: Bár létezik a pejoratív *ame kō* <29> ‘ami, jenki’ (vö. *amerika-jin* <30> ‘amerikai’), de már fiktív szó az *ita kō* <31> ‘digó, talján’ (vö. *itaria-jin* <32> ‘olasz’), és merő nyelvinkvizítori lelemény a *ro-suke* <33> ‘ruszki’ (vö. *roshia-jin* <34> ‘orosz’) is, noha ezek kétségkívül a japán szóképzés szabályai szerint alkotott szavak, vö. *sen-kō* <35> ‘tanerő’, *pori-kō* <36> ‘zsaru’, illetve a *nomi-suke* <37> ‘piás’ és *chibi-suke* <38> ‘kis pöcs, porbafingó’. A *datchiman* <39> ?‘holland’ szó az angol *Dutchman* fonetikus átírása (valójában: *oranda-jin* <40> ‘holland’), amely csak a *Flying Dutchman* <41> kifejezésben létezik, talán a japán Wagner-rajongók és a vitorlázás szerelmesei ismerik. A japán történelemben a hollandoknak igen fontos közvetítő szerepük volt, mert 1639–1854 között a holland volt az egyetlen európai nemzet, amelynek a fiai japán földre léphettek. A ‘nyugati tudományok’ neve ezért eleinte *rangaku* <42> ‘holland tudományok’ volt. Mindazonáltal a *datchiman* szó csupán a teremtő cenzori fantázia szüleménye. Fantomszónak nevezhető a listán szereplő *jappu* <43> ‘japcsi’, amely japánul garantáltan nem létezik, angolul viszont igen (*Jap*), és ott valóban negatív is a konnotációja, vö. a sztenderd szó: *nihon-jin* (*nippon-jin*) <44> ‘japán ember’. Ezzel függ össze a (pejoratív) angol *Nip*, amely akárcsak a *skibby* ‘japán prostituált’ a világháborús idők amerikai szlengje volt. Az utóbbi etimonja ma is élő japán szleng: *sukebe* (*sukebei*) <45> ‘cukrosbácsi; kujon’.

Szintén a médiacenzúra képzetes angol „jövevényszava” a *jū* <46> ‘zsidó’ (< angol *Jew* ‘zsidó’, japánul valójában *yudaya-jin* <47>). Annak ellenére, hogy Japánban nincsenek észrevehető zsidó közösségek, van antiszemitizmus és vannak antiszemita publikációk, de a zsidókra nézve sértő kifejezések terén Japán igencsak elmaradott — vagy politikailag helyesebb kifejezéssel élve:

„fejlődő” — országnak tekinthető (Goodman & Miyazawa 1995). A japánok tapasztalata valamivel bővebb a fekete bőrűekkel kapcsolatban. A média tiltott szavai között okkal szerepel a lenéző *kuronbo* <48> ‘fekete pasi’ és a *kuro* <49> ‘fekete’ szó, amelyeknek számos előfordulása mutatható ki, ugyanis Helen Bannerman gyermekkönyve, a *The Story of Little Black Sambo* (1898) japán fordítása (*Chibi-kuro Sanbo* <50>) igen népszerű volt. Ugyanakkor nem adatolt a *nigā* <51> (< angol *Nigger*), bár van *nigro* <52> (< *Negro*), igaz csak a *nigro supirichuaru* <53> ‘néger spirituálé’ kifejezésben. Talán az amerikai angolból importált érzékenységet jelez az, hogy a *kokujin* <54> ‘fekete, néger’ „kerülendő” kifejezésnek minősül a médiában, kivéve azt az esetet, ha például egy hír értelmetlenné válik a borszínre való hivatkozás híján. Az általános instrukció a médiában az, hogy pl. a „fekete bőrű (amerikai) katona” (*kokujin hei* <55>) helyett csak „amerikai katona” (*beihei* <56>) szerepeljen az adásban.

A zsidókra, négekre és az európai nemzetekre vonatkozó sértő kifejezésekben oly szegény japán nyelvben van azonban néhány, a környező népekre vonatkozó problematikus megnevezés. Első helyre kívánczik a (*dai*)*sangokujin* <57> ‘harmadik országból származó személy’, amely a koreaiakra és kínaiakra utal, eredetileg tipikusan azokra, akiket a világháborús időkben hurcoltak Japánba kényszermunkára. Ez a kifejezés az utóbbi években ismét divatba jött, mert előszeretettel használja két betegesen idegengyűlölő, jobboldali politikus: Ishihara Shintarō (Tōkyō polgármestere), illetve Etō Takami (a kormányzó Liberális Demokrata Párt egyik frakciójának vezetője).

Az adásból kitiltott *sangokujin* eleve sértő kifejezés, de korántsem volt az a szintén „indexre került” *shina-jin* <58>, amely a *chūgokujin* <59> ‘kínai(ak)’ kifejezés hagyományos japán megfelelője. A *shina* szó voltaképp a Kínát elsőként egyesítő *Qín* <60> dinasztia neve (i.e. 221–207). Kína nevének szanszkrit formáját (*cin*) főként a <61> írásjegyekkel írták le — japán olvasat *shina*, modern kínai *zhīnà* (ez a forrása a thai *Jiin*, az indonéz *Cina*, az olasz *Cina*, spanyol/portugál *China* és persze a magyar *Kína* szónak is). Japánban egy konfuciánus tudós, Arai Hakuseki <62> kezdte a *shina* szót használni 1708 után. A háború előtt, a Kínai Köztársaság közkeletű japán neve *Shina Kyōwakoku* <63> volt, bár a kínaiak ragaszkodtak hozzá, hogy a japánok formális helyzetben az ország hivatalos nevét használják: *Chūka Minkoku* <64>. A japán kormány 1930-ban ezt hivatalosan el is fogadta, de a *shina* megnevezés az 1950-es évekig használatban maradt, és *shina-gaku* <65> ‘sinológia’ vagy *shina-bungaku* <66> ‘kínai irodalom’ jelöletlen kifejezés volt. Japán agresszív külpolitikája és a Kínával való konfrontáció (1931–45) során a kínai értelmiség

számára minden sajátosan japános szóhasználat egyre inkább bántónak tűnt. 1946 után a *shina* szót minden japán publikációból és dokumentumból száműzték, kivéve néhány földrajzi nevet, pl. *Higashi-Shina Kai* <67> ‘Kelet-Kínai tenger’ vagy *Minami-Shina Kai* <68> ‘Dél-Kínai tenger’. A *shina* szót azonban ezekben a nevekben katakana szótagírással írják (kínai írásjegyek helyett), ezzel is aláhúзва a bűnös szótól való teljes ideológiai elhatárolódást. A mai nyelvben a ‘kínai konyha’ neve már nem *shina-ryōri* <69>, hanem *chūgoku-ryōri* <70> vagy még inkább *chūka-ryōri* <71>, bár néhány étel hagyományos neve ma is előfordul, így *shina-chiku* <72> a *menma* <73> mellett, illetve *shina-soba* <74> a *chūka-soba (rāmen)* <75> mellett.

A kínaiakra vonatkozó hagyományos pejoratív kifejezések zöme érthetetlen a mai beszélők számára, egyedül talán a *chan-koro* <76> szó nevezhető ismertnek. A szó első eleme talán a gyakori *Zhāng* <77> személynév, bár lehet, hogy a hagyományos kínai utcai árusok gongjának a nevéből ered, míg a második elem ugyanaz a kicsinyítő képző, amely az *ishi-koro* <78> ‘kövecske, kavics’, *inu-koro* <79> ‘kutyakölyök’ szavakban is előfordul. A koreaiak szokásos neve a *kankoku-jin* <80> ‘dél-koreai’ és *chōsenjin* <81> ‘(észak-)koreai’, míg pejoratív a *senjin* <82>, *sen-kō* <83>, *chon-kō* <84> és a *chon-yarō* <85>. A *sen* a *Chōsen* ‘Korea’ csonka alakja, a *yarō* <86> ‘fickó’, a *-kō* <87> formatívumhoz vö. <35, 36> fentebb. Az ismert sértő kifejezés a *baka de mo, chon de mo* <88> ‘még egy hülye vagy egy koreai is (tudja kezelni)’ alapján érthető az automata fényképezőgép neve: *baka-chon kamera* <89>. A *chon* elavult szleng szó, amelynek jelentése ‘ostoba’, eredetileg tehát nem etnikai megnevezés. A média indexe kerülendőnek minősíti a két Korea nevének *Nansen* <90> ‘Dél-Korea’ és *Hokusen* <91> ‘Észak-Korea’ rövidítését, de elfogadja a *Kankoku* <92> (< *Daikanminkoku*) és a *Kitachōsen* <93> (< *Chōsen Minsshushugi Jinmin Kyōwakoku*) formákat.

Míg a középiskolai történelemkönyvek terminusainak egy része a japán imperialista múlt relikviája, a média kínosan ügyel a politikailag helyes fogalmazásra. A Fusosha cég által kiadott és a kormány által jóváhagyott történelemkönyvek csak futólag utalnak például a nankingi mészárlásra, amely során 1937-ben legalább 200 000 főként polgári lakost gyilkoltak le néhány hét leforgása alatt, még futólag sem említik, hogy Heilongjiang (Harbin) mellett a 731-es egység több ezer emberen végzett kísérleteket, s jótékony homályban marad az, hogy koreai, kínai és más nemzetiségű nők ezreit kényszerítették katonai bordélyházakba. A kínai és a dél-koreai kormány 2001. május 8-án és 16-án hivatalosan tiltakozott az „új” tankönyvek szövege miatt, egyben

megnevezték, hogy mely részeket tartják sérelmesnek és miért. Semmi nem történt. 2005. áprilisában újabb tiltakozási hullám söpört végig Kínán — ismét a japán revizionista történelemkönyvek ellen. A média viszont a politikai helyesség bajnoka: például a történelmileg Mandzsúria, azaz *Manshū* <94> néven ismert terület adásiban kötelező megnevezése *Chūgoku Tōhokubu* <95> ‘Kína északkeleti régiója’, illetve *Taiwan seifu* <96> ‘Taiwan kormánya’ helyett a *Taiwan tōkyoku* <97> ‘a taiwani vezetés/hatóságok’ használandó, elvégre Taiwan nem önálló állam.

A médiacenzúra megköveteli, hogy a hokkaidói ainu őslakos népességgel kapcsolatban az *ainukei* <98> ‘etnikus ainu’ megnevezés helyett egyszerűen az *ainu* etnonimát használják összetételekben (pl. *ainukei gyomin* → *ainu gyomin* ‘ainu halászok’ <99>). Ugyanakkor a japánokra mint etnikumra utaló *wajin* <100> (kínai: *wōrén*) terminust az ainu etnikum ellenpárjaként lehet olykor hallani a televízió műsoraiban is. A japánoknak ez az ősi megnevezése pejoratív. Egy régi kínai történeti forrásban, az i.sz. 1. századi *Qian Han Shu* <101> szövegében is előfordul a *wa* írásjegy (kínai olvasata *wō*), amely eredetileg ‘törpe’ jelentésű. Ez a mai kínaiban *ǎi* olvasatú <102> ‘alacsony, törpe’ írásjegy változata. Japán közismert neve *Nihon* ~ *Nippon* <103> a kínai forrásokban a 7. század óta használatos, de a *wa* írásjegy továbbra is előfordul, igaz legtöbbször pejoratív értelemben, pl. *wakō* <104> (kínaiul: *wōkòu*) ‘japán kalózok’. Néha — eufemisztikus célzattal — a *wa* szót a hasonló hangzású ‘harmónia, béke’ írásjeggyel helyettesítették, pl. *wakan* <105> ‘házasságtörés, bujálkodás’.

倭 (矮) ‘törpe stb.’ → 和 ‘harmónia’

Idővel ez a kisdud grafikai csel olyan mértékben általános lett, hogy ma már az utóbbi írásjegy szerepel egy sor, a hagyományos japán kultúra elemeire utaló kifejezésben. Csak néhány nyelvész tudja, hogy az előtag egy sértő szó grafikai helyettesítése olyan szavakban, mint *waka* <106> ‘japán vers’, *washoku* <107> ‘japán étel’, *wafuku* <108> ‘japán ruha’, *washitsu* <109> ‘japán szoba’ és *wakon kansai* <110> ‘japán szellemiséggel párosult kínai tudás’.

A Három Királyság Történetének (*San Guo Zhi* <111>) részét alkotó, 3. század végi *Wei Zhi* <112> pedig említi a keleti barbárok Himiko királynőjét, akiknek fővárosa *Yamatai* <113>. Ez utóbbi valószínűleg azonos a *Yamato* <114> terminussal, amely vagy Narára és környékére, vagy Kyushu északi részére utal (a *Yamato* toponima igen elterjedt: Niigata, Fukushima, Ibaraki,

Yamanashi, Gifu, Kanagawa, illetve Yamaguchi, Fukuoka, Saga, Kagoshima tartományban is van ilyen helységnév, de a *Yamato no kuni* mint régi Japán közigazgatási egység a mai Nara tartománynak felel meg). A *Yamato* valószínűleg a japánok régi önelnevezése — nem fordul elő a médiacenzúra listáján, bár ezt az ősi Japán kultúrát és szellemiséget (*yamato-damashii* <115>) asszociáló szót erősen kontaminálta a világháború idején való használata, vö. pl. az 1945 áprilisában elsüllyesztett, hatalmas hadihajó, a *Senkan Yamato* <116> ‘Yamato cirkáló’ neve. Ugyanakkor teljesen ártatlan módon (vagy tréfásan) lehet egy japán szépségre *yamato nadeshiko* <117> „yamato virágszál”-ként utalni, nem is beszélve a *yamato kotoba* <118> ‘ősi japán szó’ szakkifejezésről, vö. magyarul „ősi örökségünk a finnugor (uráli) korból”. A *yamato* kifejezés bizonyos kontextusokban nyilván bántó lehet, pl. a hokkaidói ainu, a kagoshimai és okinawai kultúrával szembeállítva, a „tulajdonképpen japán kultúra” értelemben nyilván kirekesztő jellegű (egyébként nem fordul elő a cenzúralistán a *hondo* <119> ‘a tulajdonképpen Japán’ kifejezés sem).

A Japánról szóló szakirodalomban időnként feltűnik az állítás, miszerint Japán nevének két lehetséges olvasata közül (*Nippon* és *Nihon*) az előbbi „militarista” ejtősváltozat lenne. Valóban vannak olyan jobboldali politikusok, akik nem használják az elpuhult *Nihon* ejtősváltozatot az acélos *Nippon* helyett, de a nemzeti zászlót dicsőítő dalban például a *Nihon* fordul elő: *utsukushii Nihon no hata* <120> ‘szépséges japán lobogó’. A japán szurkolók *Nippon cha-cha-cha* kórusának nincs **Nihon cha-cha-cha* változata. A *Gambare Nippon!* <121> ‘Hajrá Japán!’ természetes, de nem az a **/?Gambare Nihon!* Az alábbi képen látható helynevet csak akkor tudjuk helyesen kiejteni, ha tudjuk, hogy az ōsakai vagy a tōkyōi Japán Hídat ábrázolja:

日本橋

Ennek a toponimának ugyanis Ōsakában a kiejtése *Nipponbashi*, Tōkyōban viszont *Nihonbashi*. Miután 1934-ben az Ideiglenes Nemzeti Nyelvi Tanács (Rinji Kokugo Shingikai <122>) kinyilvánította, hogy a *Nippon* olvasat a helyes, ma is ez a változat szerepel az ország nevének latin betűs átírásaként hivatalos dokumentumokban, bankjegyeken, bélyegeken. Viszont az Asahi Shinbun (2005.5.13.) hírt adott a Nemzeti Nyelvi Kutatóintézet (Kokuritsu Kokugo Kenkyūjo <123>) felméréséről, amelyből kiderül, hogy viszonylag magasabb gyakorisága a *Nippon* változatnak csak két kifejezésben van *Nihon* ~ *Nippon-ichi* <124> ‘Japán első számú ...-ja’ és *Nihon* ~ *Nippon-daihyō* <125> ‘a japán nemzeti válogatott’. Minden más esetben a *Nihon* változat szokásos: ezért a jelölt *Nippon* kiejtésnek valami sajátos indítéka lehet — ami éppúgy lehet vérnőző macsóság, mint nacionalista hevület. Az anyag elérhető az alábbi japán honlapon is: <http://www.asahi.com/culture/update/0511/017.html>.

Végezetül essen szó egy mulatságos esetről is. Japánban a 15. század óta léteznek fürdőházként működő hagyományos bordélyok, amelyekben „melegvizes nők” *yuna*, *koyuna* <126> szolgálják ki az élvezeteg férfiakat. A háború után ezeket az intézményeket *toruko-buro* <127> ‘törökfürdő’ névre keresztelték, az ott dolgozókra pedig a *toruko-jo* <128> ‘töröklány’ megnevezéssel kezdtek utalni. Némi „spéttel”, csak 1985-ben jutott eszébe egy japánul is tudó török értelmiséginek, hogy kampányt kell indítani a házak és a leányok új elnevezése érdekében. Néhány hónap múlva meg is születtek az új, immár politikailag helyes nevek: *sōpurando* <129> ‘szappanország’ (< angol *soapland*), illetve *sōpuredi* <130> (< angol *soaplady*) és *sōpujo* ‘szappanozó lány’ <131>.

3. Post partum: három apró tézis

Az angol *political correctness* (PC) általában jelenti az elfogulatlan és igazságos szemléletre és cselekvésmódra való törekvést — ennek része a nyelvi tevékenység, beleértve a *miről*, a *mit* és a *hogyan* kérdését. A „PC” megfelelője magyarul a *politikai helyesség*. A sértő szavak kerülése, ezek semlegesekkel való felcserélése nem meríti ki a *politikai helyesség* fogalmát: a politikai helyesség tehát nem azonos bizonyos eufémizmusok alkalmazásával.

A PC viselkedésformájának mintaként való elfogadása fontos *egyéni* etikai döntés. Ugyanakkor — mint a japán médiacenzúra példája is mutatja — a politikai helyességi norma kodifikálására, intézményesítésére tett kísérletek nem sikeresek. Még akkor sem lennének azok, ha az „örök érvényű” szabályokat

sarlatánok helyett az esélyegyenlőség mellett elkötelezett, a nyelv finomságaira érzékeny aktivisták próbálnák megalkotni. Az intézményesített PC együgyűsége, eufémizmusokban való tobzódása és a nyelvi inkvizítorok pöffeszkedése minden gondolkodó lényben ellenreakciót vált ki. A probléma azonban nem csupán az inkvizítorok ostobaságában, hanem magának a tárgynak a természetében gyökeredzik: a politikai helyesség ugyanis nem kodifikálható.

Miért nem? A nyelv „problematikus kifejezéseit” nem lehet egyszerűen listázni, ugyanis az élesre töltött szavak — ideértve a nyilvánvaló szitokszókat is — csak a mindenkori beszédhelyzet egészében, a beszélőnek tulajdonítható attitűd és szándék mérlegelése alapján értelmezhetőek. Még szitokszók is, pl. a zsidókra vonatkozó pejoratív orosz szavak, (*жид, жидовка, жидовский, жидёныш, жид пархатый*) is átértékelődhetnek igen sajátos kontextusokban, illetve egy ártatlannak látszó kifejezés is maróan gúnyossá válhat. Balácsi József Attila szívességéből idézem a következő történetet: Vlagyimir Zsirinovszkijt, az ismert szélsőséges nacionalista politikust egy interjú során megkérdezték, hogy zsidó-e. Egyenes válasz helyett Zsirinovszkij így válaszolt: "*Мать — русская, а отец — сын юриста*", azaz ‘Anyám orosz, apám meg egy jogász fia’. Ma az orosz *сын юриста* ‘zsidó’ értelemben igen sok orosz beszélő által használt (vagy ismert) ironikus fordulat, amely adott helyzetben persze durván sértő is lehet. Ahhoz, hogy a kifejezés felhangjait meg tudjuk ítélni, ismernünk kell a beszélő perspektíváját. A többi már gyerekjáték.

A szövegben előforduló japán és kínai szavak írásjegyei:

- <1> *dojin* 土人
<2> *genjūmin* 原住民
<3> *senjūmin* 先住民
<4> *kōshinkoku* 後進国
<5> *mikaihatsukoku* 未開発国
<6> *senshinkoku* 先進国
<7> *hattentōjōkoku* 発展途上国
<8> *kaihatsutōjōkoku* 開発途上国
<9> *kokutai* 国体
<10> *Kokutai no hongī* 国体の本義
<11> *Zhōngguó* 中国
<12> *gaijin* 外人
<13> *gaikokujin* 外国人
<14> *hakujin* 白人
<15> *ōbeijin* 欧米人
<16> *ai no ko* 合の子 (間の子)
<17> *hāfu* ハーフ
<18> *konketsuji* 混血児
<19> *fó-láng-ji* 佛郎機
<20> *yángguǐzi* 洋鬼子
<21> *fān'guǐ* 番鬼
<22> *fànguǐlǒu* 番鬼佬
<23> *guǐlǒu* 鬼佬
<24> *ngoigwok yáhn* 外国人
<25> *sàiyáhn* 西人
<26> *ketō* 毛唐
<27> *kōmōjin* 紅毛人
<28> *nanbanjin* 南蛮人
<29> *ame kō* アメ公
<30> *amerika-jin* アメリカ人
<31> *ita kō* イタ公
<32> *itaria-jin* イタリア人
<33> *ro-suke* 露助
<34> *roshia-jin* ロシア人
<35> *sen-kō* 先公
<36> *pori-kō* ポリ公
<37> *nomi-suke* 飲み助
<38> *chibi-suke* チビ助
<39> *datchiman* ダッチマン
<40> *orandajin* オランダ人
<41> *Flying Dutchman* フライングダッチマン
<42> *rangaku* 蘭学
<43> *jappu* ジャップ
<44> *nihon-jin* 日本人
<45> *sukebe/sukebei* 助平
<46> *jū* ジュー
<47> *yudaya-jin* ユダヤ人
<48> *kuronbo* くろんぼ
<49> *kuro* クロ
<50> *Chibi-kuro Sanbo* ちび黒サンボ
<51> *nigā* ニガー
<52> *nigro* ニグロ
<53> *nigro supirichuaru* ニグロスピリチュアル
<54> *kokujin* 黒人
<55> *kokujin hei* 黒人兵
<56> *beihei* 米兵
<57> *(dai)sangokujin* (第)三国人
<58> *shina-jin* 支那人
<59> *chūgokujin* 中国人
<60> *Qín* 秦
<61> 支那 *shina, zhīnà*
<62> *Arai Hakuseki* 新井白石
<63> *Shina Kyōwakoku* 支那共和国
<64> *Chūka Minkoku* 中華民国
<65> *shina-gaku* 支那学
<66> *shina-bungaku* 支那文学
<67> *Higashi-Shina Kai* 東シナ海
<68> *Minami-Shina Kai* 南シナ海
<69> *shina-ryōri* 支那料理
<70> *chūgoku-ryōri* 中国料理

- <71> *chūka-ryōri* 中華料理
 <72> *shina-chiku* 支那竹
 <73> *menma* メンマ (麵麻)
 <74> *shina-soba* 支那そば
 <75> *chūka-soba (rāmen)* 中華そば (ラーメン)
 <76> *chan-koro* チャンコロ
 <77> *Zhāng* 張
 <78> *ishi-koro* 石塊
 <79> *inu-koro* 犬ころ
 <80> *kankokujin* 韓国人
 <81> *chōsenjin* 朝鮮人
 <82> *senjin* 鮮人
 <83> *sen-kō* 鮮公
 <84> *chon-kō* チョン公
 <85> *chon-yarō* チョン野郎
 <86> *yarō* 野郎
 <87> *-kō* 公
 <88> *baka de mo, chon de mo* 馬鹿でも、
 チョンでも
 <89> *baka-chon kamera* バカチョンカメラ
 <90> *Nansen* 南鮮
 <91> *Hokusen* 北鮮
 <92> *Kankoku* 韓国 (大韓民国)
 <93> *Kitachōsen* 北朝鮮 (朝鮮民主主義共和国)
 <94> *Manshū* 満州
 <95> *Chūgoku Tōhokubu* 中国東北部
 <96> *Taiwan seifu* 台湾政府
 <97> *Taiwan tōkyoku* 台湾当局
 <98> *ainukei* アイヌ系
 <99> アイヌ系漁民 *ainukei gyomin* →
 アイヌ漁民 *ainu gyomin*
 <100> *wajin* 倭人
 <101> *Qian Han Shu* 前漢書
 <102> *āi* 矮
 <103> *Nihon ~ Nippon* 日本
 <104> *wakō* 倭寇
 <105> *wakan* 和姦
 <106> *waka* 和歌
 <107> *washoku* 和食
 <108> *wafuku* 和服
 <109> *washitsu* 和室
 <110> *wakon kansai* 和魂漢才
 <111> *San Guo Zhi* 三国志
 <112> *Wei Zhi* 魏志
 <113> *Yamatai* 邪馬台
 <114> *Yamato* 大和
 <115> *yamato-damashii* 大和魂
 <116> *Senkan Yamato* 戦艦大和
 <117> *yamato nadeshiko* 大和撫子
 <118> *yamato kotoba* 大和言葉
 <119> *hondo* 本土
 <120> *utsukushii Nihon no hata* 美しい日本の旗
 <121> *Gambare Nippon!* 頑張れ日本
 <122> *Rinji Kokugo Shingikai* 臨時国語審議会
 <123> *Kokuritsu Kokugo Kenkyūjo* 国立国語研究所
 <124> *Nippon-ichi* 日本一
 <125> *Nippon-daihyō* 日本代表
 <126> *yuna* 湯女, *koyuna* 小湯女
 <127> *toruko-buro* トルコ風呂
 <128> *toruko-jo* トルコ嬢
 <129> *sōpurando* ソープランド
 <130> *sōpuredi* ソープレディ
 <131> *sōpujo* ソープ嬢

Irodalom

- Althaus, H. P.** (2002) *Mauscheln: ein Wort als Waffe*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Balázs G.** (1999) Szociálpszichológia és nyelvpolitika. *Magyar Nyelv* 95. 467–472.
- Balázi J. A.** (2001) A *cigány* szó és származékai pejoratív kifejezésekben. *Magyar Nyelv* 97. 313–323.
- Beard, H. & Cerf, Ch.** (1992) *The official politically correct dictionary and handbook*. New York: Villard Books.
- Becker, L. C. & Becker, Ch. B.** (eds., 2001) *Encyclopedia of ethics*. 2nd ed., New York: Routledge, 3 vols.
- Campbell, L.** (1997) *American Indian Languages. The Historical Linguistics of Native America*. New York: Oxford University Press.
- Goddard, I.** (1984) Synonymy. In: Sturtevant, W. C. (gen. ed.) *Handbook of North American Indians*. főszerk., Washington, DC: Smithsonian Institution; Damas, D. (ed.) vol. 5: *Arctic*. pp. 5–7.
- Goodman, D. G. & Miyazawa, M.** ([1995] 2000). *Jews in the Japanese Mind: the History and Uses of a Cultural Stereotype*. New York: The Free Press; rev. ed.: 2000. Lanham, MD: Lexington Books.
- Hacker, A.** (1992) *Two Nations: Black and White, Separate, Hostile, Unequal*. New York: Charles Scribner's.
- Harris, J.** (1986) The Persian connection: Four loanwords in Siamese. *Pasaa* 16.1. (June) pp. 9–12. [Bangkok: Chulalongkorn University Language Institute]
- Kiss L.** (1964a) A szláv népnév és rokonsága. *Nyelvtudományi Értekezések* 40. 193–200.
- Kiss L.** (1964b) Az albánok elnevezései a magyarban *Magyar Nyelv* 60. 472–475.
- Kwok, H. & Chan, M.** (1984) *A Study of Lexical Borrowing from Chinese in English. with special reference to English in Hongkong*. Hong Kong University Asian Studies Centre.
- Laufer, B.** (1919) *Sino-Iranica, Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran, With Special Reference to the History of Cultivated Plants and Products*. Chicago: The Field Museum of Natural History; repr. Taipei: Ch'eng Wen Publishing, 1973.

- LePage, R. B. & Tabouret-Keller, A.** (1985) *Acts of Identity: Creole-based Approaches to Language and Ethnicity*. New York: Cambridge University Press.
- Lutz, W.** (1989) *Doublespeak: from "revenue enhancement" to "terminal living": how government, business, advertisers, and others use language to deceive you*. New York: Harper & Row.
- Lutz, W.** (1996) *The new doublespeak: why no one knows what anyone's saying anymore*. New York: HarperCollins.
- Manherz K.** (szerk., 1998) *A magyarországi németek*. Budapest: Útmutató Kiadó.
- Melich J.** (1929) A tót népnévről. *Magyar Nyelv* 25. 321–328.
- Mencken, H. L.** ([1919] 1936) *The American language: a preliminary inquiry into the development of English in the United States*. New York: A. Knopf; 4th ed.: 1936. Supplements I-II (1945, 1948).
- Mithun, M.** (1999) *The Languages of Native North America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rees, N.** (1993) *The politically correct phrasebook: what they say you can and cannot say in the 1990s*. London: Bloomsbury.
- Rosten, L.** (1968) *The Joys of Yiddish*. New York: McGraw-Hill.
- Schleicher N.** (2001) Politikai korrektség. Érvek pro és kontra. *JEL-KÉP* 2001/2.
- Smitherman, G.** ([1994] 2000) *Black Talk: Words and Phrases from the Hood from the Amen Corner*. Boston: Houghton Mifflin.
- Sumner, W. G.** (1906) *Folkways*. Boston: Ginn; repr. New York: Dover [1959] 2002.
- Szalai A.** (1999) Linguistic Human Rights Problems among Romani and Boyash Speakers in Hungary with Special Attention to Education. In: Kontra, M. & al. (eds.) *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest: Central European University Press, pp. 297–315.
- Thion, S.** (1993) On Some Cambodian Words. *Thai-Yunnan Project Newsletter. Australian National University, Canberra: Research School of Pacific Studies*. 20. (March) pp. 18–23.
- Zolnai B.** (1963) A nyelvalkotás eszközei. Értékelő szavak. *Nyelvtudományi Értekezések* 38. 200–213.